

Orvosi nyelvünk fölösleges (?) „töltelékelemeiről”

Dr. Ludányi Zsófia, MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest

A spontán beszédben, de olykor írott szövegekben is találkozhatunk olyan szavakkal, szerkezetekkel, amelyekről elsöre talán azt gondolnánk: fölösleges beszéd-töltelékek, funkciótlan töltelékszavak, töltelékmondatok, amelyeket jobb elkerülni. Néhány példa az efféle töltelékelemekre: *persze, tulajdonképpen, hát, ugye, izé, ööö, úgymond, valamilyen szinten*. E nyelvi elemek megítélése máig elég negatív, a közoktatásban tanító tanártól kezdve a szakfolyóiratok nyelvi lektoráig mindenki „gyomlálni” igyekszik azokat a beszédből és az írott szövegekből. Vajon jogosan?

A nyelvészetben ezeket az elemeket többféleképpen nevezik. A közös bennük, hogy a „töltelék” terminussal ellentétben értéksemleges elnevezések, vagyis nem kapcsolódik hozzájuk negatív értékítélet. A továbbiakban a „diskurzusjelölő” terminust fogom használni a szóban forgó kifejezésekre. (Hangsúlyozom, hogy a diskurzusjelölő nem egy szófaj, hanem funkcionális kategória. Szófaja lehet határozószó, kötőszó, módosítószó vagy partikula, sőt akár többszavas kifejezés is lehet diskurzusjelölő.)

A diskurzusjelölők funkciója, hogy a beszélgetések (diskurzusok) egyes részeit összekössék egymással, részt vegyenek a társalgás szervezésében (például jelzik azt, hogy az egyik beszélő szeretné átadni a szót, vagy éppen magánál akarja tartani, de még gondolkodik mondanivalóján). A diskurzusjelölők továbbá információkat adnak meg a beszélő attitűdjéről, érzelmeiről. Annak oka, hogy a nyelv-művelő szakirodalom a diskurzusjelölőket fölösleges töltelékelemeknek tartja, többek között az, hogy az ilyen szavak, kifejezések tartalmilag semmit nem tesznek hozzá a mondat jelentéséhez. Például ha egy orvosi szakcikkből azt írja a szerző: *az oxidáció tulajdonképpen bomlási folyamatnak felel meg*, és ebből a szerkesztő kihúzza a *tulajdonképpen* szót, s azt írja helyette: *az oxidáció bomlási folyamatnak felel meg*, az azért van, mert a mondat jelentése, tartalma nem változik, a „töltelékelem” tehát elhagyható. Ha önmagában, szövegkör-

nyezettől függetlenül megvizsgáljuk a *tulajdonképpen* szó jelentését, megállapíthatjuk, hogy: *tulajdonképpen* nincs jelentése, vagy legalábbis nem olyan egyértelmű, mint az, ha vesszük például a *tudó* szót (csak úgy, szövegkörnyezet nélkül), és mindenki tudni fogja, mit jelent. Ugyanakkor ha összehasonlítjuk a két mondatot, mégis érzünk némi különbséget a kettő között. Az eredeti szövegkörnyezetben ez a mondatrészlet zárójeles megjegyzésként fordul elő: a cikk arról szól, hogy a zöld tea és a fekete tea szerkezetében különbség van, az előbbi szerkezete a feldolgozás során nem változik, az utóbbi viszont fermentáció eredménye. A *tulajdonképpen* szó funkciója az eredeti mondatban az, hogy magyaráz (megvilágítja, hogy az oxidáció egy bomlási folyamat), segíti a megértést, vagyis az olvasó érdekeit szolgálja.

Nézzünk meg egy másik példát: *„Hát minek jött? Valami panasza van, szívességet kér, vagy felíratni valamit?”* – kérdezi az orvos a betegtől. Ez az orvos megszegte a közoktatásban fejünkbe vert „ököl-szabályt”, mivel a *hát* „töltelék-szóval” kezdte a mondatot. De nem követett el főben járó „nyelvhelyességi vétséget”, mivel a fenti „szabály” csupán nyelvi babona, tévhit, semmi több. A diskurzusjelölőkkel foglalkozó kutatások ugyanis bebizonyították, hogy a *hát* szónak számos funkciója lehet, vagyis egyáltalán nem felesleges elem.

Schirm Anita például kilenc különféle funkciót ismeret, a kérdésekben megjelenő *hát*-ok közül a három leggyakoribb: annak jelzése, hogy a kérdés az előző diskurzus folytatása; a retorikai kérdések *hát*-ja; illetve a beszélői attitűd jelölése¹. A példában szereplő diskurzusban a *hát* inkább bevezető szóként funkcionál: érezhető a különbség aközött, ha csak annyit mond az orvos: *Minek jött?*, mintha azt mondja: *Hát minek jött?*

¹ A cikkben szereplő példák forrásai (ha külön nem jelölöm) az *Ame-ga* folyóirat szakcikkei. A forrásul szolgáló írások bibliográfiája a cikk végén olvasható.

Nézzünk egy harmadik példát, ezúttal egy több szóból álló diskurzusjelölőre: a *valamilyen szinten*-re. Az Amega egyik interjújában olvasható ez a mondat: „*Van olyan vélemény, miszerint a szakma vezetőinek komoly felelősségük van ebben, és valamilyen szinten ez szerintem is igaz*”. Ha elhagyjuk a második tagmondatból a diskurzusjelölőt, *valamilyen szinten* (!) mégiscsak megváltozik a mondat jelentése. Hiszen sokkal kategorikusabb, határozottabb az állítás, ha csak annyit mond az interjúalany: „*Van olyan vélemény, miszerint a szakma vezetőinek komoly felelősségük van ebben, és ez szerintem is igaz*”. Azzal, hogy saját állásfoglalása (*szerintem is igaz*) elé kiteszi a *valamilyen szinten* diskurzusjelölőt, árnyalni akarja a mondandóját, jelezvén, hogy annyira azért mégsem gondolja támadhatatlannak a közlendőjét.

Az elmondottakkal azt kívántam érzékeltetni, hogy bár a diskurzusjelölők elhagyhatók mindhárom szövegből, jelentős változás nem történik, de árnyalatnyi jelentéskülönbség mégiscsak érezhető a diskurzusjelölővel ellátott, illetve az anélküli mondatok között. Azt, hogy önmagában mit jelent a *tulajdonképpen*, a *hát* és a *valamilyen szinten*, nem lehet megmondani. De ha kontextusba helyezzük őket, már meg lehet adni a jelentésüket. Ezt nevezi úgy a nyelvészeti szakirodalom, hogy művelti (procedurális) jelentés. Fogalmi (konceptuális) jelentésük nincs a diskurzusjelölőknek.

A diskurzusjelölők inkább a spontán beszédre jellemzők: a három példa közül kettő beszélt nyelvi, a *hát* diskurzusjelölő egy orvos-beteg diskurzusban, a *valamilyen szinten* pedig egy orvossal készült interjúban fordul elő. De ez nem jelenti azt, hogy írott nyelvben nem fordulnak elő: az első példa, a *tulajdonképpen* egy szakcikkből való. Az írott nyelvi szövegek természetesen sokfélék lehetnek, kezdve a beszélt nyelvi sajátosságokat mutató digitális írásbeliség, az ún. digilektus szövegeitől egészen a szaknyelvi regiszterbe tartozó tudományos szövegekig. Az, hogy milyen típusú diskurzusjelölők fordulnak elő az adott írott szövegben, nagyban függ a szövegtípustól. *Dér Csilla Ilona* megállapította, hogy az írott szövegek közül éppen az olyan, leginkább szabályozottnak tartott műfajokban, regiszterekben jelennek meg a leggyakrabban, mint amilyen a tudományos nyelvhasználat². Vizsgálatai során *Dér Csilla Ilona* két különböző írott tudományos szövegből válogatta ki a diskurzusjelölőket. Az egyik szöveg egy fizikatankönyv fejezete volt, amely a következő diskurzusjelölőket tartalmazta:

- Meghatározók: *azt a... , ami ... , ...-nek nevezzük.*
- Előszámlálók: *fontos előrebocsátani, hogy... ; szólni kell a ...-ról is.*
- Kiemelők: *lényeges ...-t és ...-t megkülönböztetni; figyelemre méltó tény, hogy...*
- Kitérésjelölők: *erre még a későbbiekben visszatérünk.*
- Magyarázók: *ez az oka, hogy...*
- Következtetők: *ebből az a következtetés vonható le, hogy...*

A tudományos szövegekben előfordulhatnak még felvezetők (*vizsgálatom tárgya...*), példaadók, hivatkozók és tulajdonítók (*XY-ra megy vissza ez a megállapítás*), kontrasztjelölők (*viszont a ...-re ez nem igaz, ugyanis...*).

Azt láthatjuk, hogy a tudományos szövegekben a diskurzusjelölők más funkciókban szerepelnek. Nyilvánvalóan nem az expresszív, érzelemkifejező funkciójuk érvényesül, hiszen a tudományos szövegek stílusa tárgyilagos, kerüli az érzelmeket. Annál inkább előtérbe kerül a diskurzusjelölők szövegkoherencia-teremtő funkciója. A szakszöveg írójának folyamatosan jeleznie kell az olvasónak a tudományos előzmények ismeretét, a használt fogalmak értelmezését, az információk forrását². Az is megfigyelhető, hogy az írott szakszövegekben gyakrabban fordulnak elő többszavas diskurzusjelölők.

Mint láthattuk (ez is egy diskurzusjelölő!), a szóban forgó nyelvi formák korántsem funkciótlan töltelékelemek, így használjuk őket bátran: mind az írott szövegekben, mind a beszélt nyelvben megvan a létjogosultságuk. ■

Irodalom

1. Schirm Anita 2011. A diskurzusjelölők funkciói: a hát, az -e és a vajon elemek története és jelenkori szinkron státusa alapján. Doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem, Szeged. Elérhető: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/759/1/schirm_anita_doktori_disszertacio.pdf (letöltve: 2016. szeptember 20.).
2. Dér Csilla Ilona 2010. Diskurzusjelölők a tudományos nyelvhasználatban. In: Zimányi Árpád (szerk.) MANYE XIX. A tudomány nyelve – a nyelv tudománya. MANYE – Eszterházy Károly Főiskola, Székesfehérvár–Eger. 382–388.

A nyelvi példák forrásai

- [sz. n.] Az emberi tényező. Interjú dr. Balikó Zoltánnal. *Amega* 2012; 19(3): 4-8.
- Jónás Zoltán, Szilágyi Veronika. COPD, avagy Hádész kapujában. *Amega* 2013; 20(3): 23-26.
- Dr. Juhász Miklós. Növények pszichoaktív anyagai 1. Stimulánsok. *Amega* 2013; 20(1): 13-18.